

1.1 ความเป็นมาและสภาพปัญหา

กระแสแนวความคิดเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง เป็นอีกทางเลือกหนึ่งของการพัฒนาประเทศที่ถูกนำมาใช้ในการแก้ไขปัญหาวิกฤติเศรษฐกิจในปัจจุบัน แนวคิดเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองนั้น เป็นแนวคิดที่อยู่คู่กับสังคมไทยมาช้านานแล้ว แต่ขอบเขตกิจกรรมทางเศรษฐกิจในลักษณะนี้มีจำกัด และไม่แพร่หลาย จนกระทั่ง เกิดภาวะวิกฤติทางเศรษฐกิจ แนวคิดนี้ จึงได้รับการยอมรับมากขึ้น ในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของประเทศทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง อันเนื่องมาจาก ความล้มเหลวของการพัฒนาที่ได้รับอิทธิพลจากตะวันตก

กระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองให้ประสบผลสำเร็จ ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จหรือความล้มเหลว ประกอบด้วย หลายปัจจัย อาทิเช่น ความพร้อมของชุมชน สภาพพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ การระดมเงินทุน การตลาด ปัจจัยการผลิตชุมชนขาดทรัพยากรตัวสมาชิกในชุมชน การปฏิสัมพันธ์กับภายนอก ขาดการสนับสนุนจากองค์กรที่ควรให้การสนับสนุน ระเบียบข้อบังคับของชุมชน การบริหารจัดการและปัจจัยด้านผู้นำเป็นตัวแปรที่มีความสำคัญมากที่สุดต่อความสำเร็จหรือความล้มเหลวในการเสริมสร้างเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองในชุมชน หากผู้นำชุมชนหรือกลุ่มผู้นำชุมชนมีความรู้และประสบการณ์ไม่เพียงพอ ไม่ปฏิบัติงานอย่างต่อเนื่องและจริงจัง จะทำให้กิจกรรมล้มเหลวได้

ในการพัฒนาชุมชนต้องอาศัยบทบาทและความสามารถของผู้นำชุมชนเป็นสำคัญ เนื่องจาก ผู้นำเป็นบุคคลในพื้นที่ที่มีความใกล้ชิดสนิทสนมกับชุมชนอย่างแนบแน่น มีความรู้และเป็นผู้นำทางความคิด เข้าใจวิถีคิดแบบชาวบ้าน รู้สภาพปัญหาของชุมชน (อภิชัย พันธเสน, 2539: 223) มีบุคลิกลักษณะส่วนตัวเป็นที่รักเคารพและไว้วางใจของชาวบ้านมีจิตใจโอบอ้อมอารีเป็นคนมีคุณธรรมซื่อสัตย์สุจริต เอาจริงเอาจังในการทำงาน มีมนุษยสัมพันธ์ดี มีปฏิสัมพันธ์ที่ดีทั้งภายในและภายนอกชุมชน มีความเสียสละ เน้นประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าส่วนตัว ช่วยเหลืองานสังคม เป็นตัวแทนของชาวบ้าน ในการประสานงานกับหน่วยงานราชการ เป็นที่พึ่งของชาวบ้านเมื่อเดือดร้อน ร่วมทุกข์ร่วมสุขกับชาวบ้านในลักษณะพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน บทบาทของผู้นำในการบริหารงานพัฒนาชุมชนนั้น หัวใจสำคัญคือ ภาวะผู้นำและการใช้ภาวะผู้นำเข้าไปมีบทบาทที่สำคัญในกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองในชุมชนที่ประสบผลสำเร็จหรือล้มเหลวมีความเหมือนหรือแตกต่างกันหรือไม่อย่างไร ภาวะผู้นำ

แบบใดจึงจะเหมาะสมและดีที่สุดในการเสริมสร้างความเข้มแข็งเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองให้ประสบผลสำเร็จขึ้นในชุมชน

กระแสทุนนิยม ได้ครอบงำไปทั่วโลกภายใต้ชุดความคิดเรื่อง "การพัฒนา" (development) ที่ประเทศมหาอำนาจตะวันตกได้สร้างวาทกรรมการพัฒนาขึ้นมาส่งผลให้เกิดประเทศที่พัฒนา (development) และประเทศด้อยพัฒนา (underdevelopment) แม้ว่า รัฐบาลจะพยายามแก้ไขปัญหา แต่เหมือนกับเป็นการสร้างปัญหาเพิ่ม ประชาชนส่วนใหญ่ในชนบท ที่ทำการเกษตร มีความยากจนมากยิ่งขึ้น ระบบทุนนิยมทำให้ชุมชนล่มสลาย ทำลายสังคม ทำลายภูมิปัญญาท้องถิ่น ทำลายวัฒนธรรมชุมชน ทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตลอดจนทำลายจิตวิญญาณ วิถีชีวิต วัฒนธรรมในการดำรงชีวิตของชาวบ้านเปลี่ยนไป จากมนุษย์หรือพลเมืองที่มีสิทธิ มีเสียงและมีชีวิตจิตวิญญาณสู่การเป็นวัตถุที่ไร้วิญญาณชนิดหนึ่ง เรียกว่า "ประชากร" (population) และทรัพยากร (human resources) (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2538:7) เกษตรกรยากจน กลายสภาพเป็นกรรมกรยากจน และกลายสภาพจากมนุษย์มาเป็นปัจจัยทางการผลิตเกิดความแตกต่างในฐานะและรายได้กำลังเป็นต้นตอสำคัญของความขัดแย้งที่รุนแรงในสังคมไทย (ยศ สันตสมบัติ, 2539:116)

ชุมชนท้องถิ่นถูกริดรอนสิทธิในการจัดการทรัพยากรและถูกผลักไสให้ไปอยู่ ณ ชายขอบของสังคมมากยิ่งขึ้น เกิดการแบ่งแยกและแปลกแยกเป็นปฏิปักษ์ต่อกันระหว่างอุตสาหกรรมกับเกษตรชนบทเมืองกับชนบทและชนส่วนน้อยกับชนส่วนมากยังความสูญเสียเอกราชอันดี ทั้งในด้านคุณค่าของคนและฐานทรัพยากรธรรมชาติ ก่อให้เกิดปรากฏการณ์ล่มสลายของสังคมชนบท การล่มสลายของสถาบันครอบครัว การสูญเสียทรัพยากรในการดำรงชีวิต ฯลฯ (กนกศักดิ์ แก้วเทพ, 2540: 93) เหมือนถูกตัดมือตัดเท้า หมดทางทำมาหากิน โครงสร้างทางครอบครัวในชนบทท้องถิ่นจึงประสบกับสภาพ "การล่มสลาย" ทางความเป็นอยู่ อันหมายถึง โครงสร้างสังคมแบบเกษตรครอบครัวอยู่กันครบหน้าพร้อมตา คือ ปู่ ย่า ตา ยาย พ่อ แม่ และลูกจะขาดหายบางช่วง ก็คือลูกอาจจะไปศึกษาเล่าเรียนในเมือง ชุมชนหรือสังคมเกษตรเดิมจะมีคนแก่กับเด็ก พื้นที่ทำกินทำไร่ ทำนา ถูกสรุปว่า ก่อแต่หนี้สินทำกินสร้างฐานะไม่ได้ จึงทอดทิ้งให้ไร้ประโยชน์ (เสกสรร สิทธิาคม, 2541:5) เกิดการอพยพไปขายแรงงานในเมืองกรุงนอกฤดูเก็บเกี่ยวผลผลิต

ปัจจุบันปัญหาดังกล่าว ได้ส่งผลกระทบต่อทุกส่วนและทุกมิติของสังคม สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ อันเป็นมรดกของเผ่าพันธุ์ตกทอดมาช้านานถูกทำลายอย่างย่อยยับในเวลาอันรวดเร็วเพราะทิศทางการพัฒนา การจัดการที่ไร้ประสิทธิภาพและการทุจริตคอร์รัปชันอย่าง

มหาศาล ความล่มสลายของสถาบันครอบครัวและชุมชน คือความแตกสลายทางสังคมที่ส่งผลต่อไปอีกคนานับ ปัญหาอาชญากรรม โสเภณี โสเภณีเด็ก ยาเสพติด โรคเอดส์ โรคความเครียดสูง ปัญหาชุมชนแออัด ปัญหาการจลาจลติดขัด และความรุนแรงทางสังคมประเภทต่างๆ ที่เพิ่มมากขึ้น

เหล่านี้ เป็นส่วนหนึ่งของวิกฤติการณ์ทางวัฒนธรรมและจิตวิญญาณ อันเนื่องมาจากสังคมไทยขาดภาวะผู้นำที่จะนำองค์กรหรือสังคม มีจุดหมายร่วมกันและรวมพลังกันไปสู่ความสำเร็จสังคม ไม่มีพลังในการแก้ไขปัญหา เพราะขาดจุดมุ่งหมายร่วมกันและการขาด การรวมพลังที่จะแก้ปัญหา “ซึ่งสะท้อนสภาพขาดภาวะผู้นำ ที่จะนำให้มนุษย์มีจุดหมายร่วมกันได้” การขาดภาวะผู้นำกับการขาดจุดมุ่งหมายร่วมกันและ การรวมพลังขององค์กร หรือสังคมกลายเป็นเรื่องเดียวกัน จึงมีคำถามว่า วิกฤติเศรษฐกิจมีผลต่อผู้นำอย่างไรหรือ จึงทำให้ขาดภาวะผู้นำและมีความแตกสลายทางสังคม (social disintegration)

แนวคิดเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง เน้นความสามารถในการพึ่งพาตนเองในชุมชน ในการประกอบสัมมาชีพบนพื้นฐานจุดแข็งศักยภาพของท้องถิ่นในแต่ละพื้นที่ ทั้งทางด้านแรงงาน ทุนสังคม ทรัพยากรธรรมชาติแต่ละชุมชน สอดคล้องกับขนบธรรมเนียมวัฒนธรรมประเพณีชีวิตความเป็นอยู่ ความหลากหลายของภูมิปัญญาท้องถิ่นและสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะความหลากหลายทางชีวภาพของท้องถิ่นนั้นๆ โดยเน้นการพอมีพอกินที่ชาวบ้านสามารถเก็บเกี่ยวผลผลิตของตนได้ตลอดปี เป็นฐานชีวิตของชาวบ้านที่พึ่งพาตนเองได้ เลี้ยงครอบครัวได้ ชีวิตชาวบ้านอยู่อย่างมั่นคง (แม้ไม่มีเงินก็มีกิน) พร้อมกับยึดหลักความสามัคคี

เศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง เน้นการมีส่วนร่วมในการเรียนรู้ร่วมกันของประชาชน ทำกิจกรรมประกอบสัมมาชีพการเกษตรและภาคนอกการเกษตร เน้นกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ชุมชนร่วมกันคิด ร่วมกันผลิตใช้ทรัพยากรของท้องถิ่นเพื่อให้เพียงพอต่อการบริโภคหรือมีเหลือออกจำหน่ายสร้างรายได้ให้ชุมชนโดยไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นการเปิดโอกาสให้ทุกฝ่ายมีส่วนร่วมและริเริ่มจากความต้องการของชุมชนเอง สามารถจำแนกลักษณะการเป็นเจ้าของได้ 4 ประเภท คือ กิจกรรมทางเศรษฐกิจที่องค์กรชุมชน (กลุ่มอาชีพ) เป็นเจ้าของกิจการ กิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ปัจเจกชนเป็นเจ้าของ กิจกรรมทางเศรษฐกิจที่องค์กรชุมชน (กลุ่มอาชีพ) ร่วมทุนกับธุรกิจเอกชนและกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่เอกชนเป็นเจ้าของ สิ่งเหล่านี้จะก่อให้เกิดความเข้มแข็งทั้งทางร่างกาย จิตใจและสติปัญญาพร้อมทั้งสร้างเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมที่ดีแก่ชุมชน

ชนซึ่งเป็นหน่วยย่อยพื้นฐานของสังคม เมื่อพื้นฐานของสังคมเข้มแข็งสังคมข้างบนก็จะเติบโตและมั่นคงทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง

เศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง เน้นการผลิตเป็นสิ่งจำเป็นและสำคัญที่สุดของประชาชน โดยจะต้องพึ่งตนเองให้ได้ก่อน เป็นการผลิตเพื่อการพออยู่พอกิน เมื่อผลผลิตเหลือจึงนำไปจำหน่าย ระบบเศรษฐกิจนี้จะให้ความสำคัญกับการค้า การแลกเปลี่ยน และการตลาดในระดับรองลงมา ผู้ผลิตจึงเป็นผู้กำหนดตลาด ไม่ใช่ตลาดเป็นตัวกำหนดการผลิต เป็นระบบเศรษฐกิจที่อยู่บนฐานของคุณธรรมและวัฒนธรรมดั้งเดิมของไทย เป็นแกนกลางในการทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ด้วยสัจจะ ความดี ความมีเมตตา ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และการยึดหลักคำสอนของศาสนาของประชาชนในชุมชน เป็นระบบเศรษฐกิจที่ไม่ต่อต้านเศรษฐกิจการตลาดไม่เป็นปฏิปักษ์กับการส่งออก และสามารถปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ทางการค้าให้สอดคล้องกันได้ โดยปรับเป็นความสัมพันธ์ทางธุรกิจเป็นระหว่างกลุ่มกับปัจเจกบุคคล (พ่อค้า) แทนเกษตรกรหนึ่งคนซึ่งสามารถสร้างอำนาจต่อรองของธุรกิจชุมชนให้มีความเข้มแข็งขึ้น

แนวทางดังกล่าวเป็นการพลิกวิกฤติให้เป็นโอกาสในการแก้ปัญหาให้กับชนบท แนวคิดเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองสามารถที่จะนำไปสู่การปฏิบัติในรูปกิจกรรมต่างๆ คือการดำเนินงานเรื่องการเกษตรผสมผสาน (ทฤษฎีใหม่และการเกษตรที่ยั่งยืน) การดำเนินงานเพื่อพัฒนาแหล่งน้ำขนาดเล็ก โดยการมีส่วนร่วมของประชาชน การระดมทุนและการจัดตั้งสหกรณ์ออมทรัพย์ในรูปแบบต่างๆ เพื่อใช้เป็นเงินทุนหมุนเวียนและพัฒนาไปสู่องค์กรการเงินในที่สุด การพัฒนากลุ่มอาชีพ เช่น การส่งเสริมการปลูกพืชสมุนไพรและแพทย์แผนไทย การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ การแปรรูปผลิตผลทางการเกษตร เป็นต้น กระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จประกอบด้วยหลายปัจจัยปัจจัยด้านผู้นำถือว่าเป็นปัจจัยที่สำคัญอย่างยิ่งเนื่อง จากในกระบวนการพัฒนาจะต้องอาศัยบทบาทและความสามารถของผู้นำเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุด

ผู้นำชุมชนถือว่าเป็นแกนหลักและเป็นหัวใจที่สำคัญในการบริหารการพัฒนาและมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่ง ในกระบวนการพัฒนาในการระดมปัจจัยต่างๆ นำมาใช้เสริมสร้างความเข้มแข็งเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง การดำเนินการของผู้นำยังสอดคล้องกับวัฒนธรรมไทยที่คนชนบทยังเกื้อหนุนจุนเจือซึ่งกันและกัน และยังสอดคล้องกับข้อจำกัดทางเศรษฐกิจของคนในชนบทเพราะ ต่างฝ่ายต่างก็มีทุนทรัพย์และเครื่องมือการทำมาหากินไม่มากนัก ผู้นำชุมชนมีคุณลักษณะหลายประการที่เกื้อกูลงาน เช่นเป็นผู้มีความรู้มากกว่าผู้อื่น เป็นผู้ที่ชาวบ้านเคารพนับถือ

และทำสิ่งหนึ่งสิ่งใดมักมีคนเอาอย่างทำตาม เป็นที่พึ่งพิงของบุคคลอื่นเมื่อคราวมีปัญหาหรือมีทุกข์ (สัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2535:169)

ผู้นำชุมชนจึงเป็นผู้มีศักยภาพสูงพร้อมด้วยบารมีที่สั่งสมมาก่อนแล้วหรือ ที่พัฒนาขึ้นมา กระบวนการพัฒนาที่ปราศจากผู้นำและเติบโตได้เองคงมีแต่ในอุดมคติเท่านั้น ประเด็นอยู่ที่ว่า ผู้นำเหล่านี้ มีบทบาทในการสร้างกระบวนการนี้ให้เติบโตได้อย่างไร มีวิธีการสร้างสรรค์ชุมชนตนเอง ให้เข้มแข็งและพึ่งตนเองได้เพียงใด ผู้นำนั้นถือว่าเป็นผู้กำความอยู่รอดขององค์กรชาวบ้าน หากผู้นำได้รับการยอมรับ มีบารมี มีความสามัคคี ปฏิบัติดี มีความสามารถ และคิดถึงส่วนรวมจริงๆ ก็จะสามารถนำพาองค์กรชาวบ้านให้ประสบผลสำเร็จและสร้างความเข้มแข็งให้แก่องค์กรชาวบ้านได้ (สมพันธ์ เตชะอธิกและคณะ, 2540) และมีวิธีการใช้ภาวะผู้นำอย่างไร งานวิจัยนี้ต้องการศึกษาว่า ภาวะผู้นำแบบใดจึงเหมาะสมและดีที่สุดในการเสริมสร้างความเข้มแข็งเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองให้ประสบผลสำเร็จขึ้นในชุมชนของตนเอง ภาวะผู้นำที่เข้าไปมีบทบาทในกระบวนการพัฒนามีความเหมือนหรือแตกต่างกันหรือไม่อย่างไร และผู้นำมียุทธวิธีในการใช้ยุทธศาสตร์และยุทธศิลป์ของภาวะผู้นำในการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนอย่างไรในชุมชนที่มีผลต่อความสำเร็จหรือความล้มเหลว

1.2 วัตถุประสงค์ในการศึกษา

ต้องการศึกษาภาวะผู้นำชุมชนแบบใดมีผลต่อความสำเร็จหรือล้มเหลวในกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง เพื่อทราบถึงศิลปะการใช้ยุทธศาสตร์ ยุทธศิลป์ในการจัดสรรทรัพยากรทางการเมืองของผู้นำชุมชนในการนำศาสตร์แห่งผู้นำไปใช้ในการปกครองหรือบริหารการพัฒนา

1.3 สมมุติฐาน

ความสำเร็จหรือความล้มเหลว ในการเสริมสร้างความเข้มแข็งเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง ส่วนหนึ่ง มีสาเหตุมาจากรูปแบบภาวะผู้นำที่แตกต่างกัน ความสำเร็จในการเสริมสร้างเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองหมู่บ้านศิลารักษ์ น่าจะเกิดจากผู้นำชุมชนใช้ภาวะผู้นำแบบประชาธิปไตย ในขณะที่ ความล้มเหลวในการเสริมสร้างเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองของหมู่บ้านถิ่นสำราญ น่าจะเกิดจากผู้นำชุมชนใช้ภาวะผู้นำแบบอิตาเลียน

1.4 วิธีการดำเนินการวิจัย

ในการศึกษาวิจัยใช้วิธีการเก็บข้อมูลดังนี้

1. การวิจัยเชิงเอกสาร (documentary research) โดยการศึกษาค้นคว้า จากตำรา เอกสารสิ่งตีพิมพ์ บทความทางวิชาการ เอกสารประกอบการสัมมนา เทปบันทึกการสัมมนาที่เกี่ยวข้อง รวมถึงบันทึกการประชุมในหมู่บ้าน ระเบียบกฎเกณฑ์ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องที่ตั้งขึ้นในหมู่บ้าน

2. การวิจัยภาคสนาม (field research) โดยการเก็บข้อมูลจากประชาชนและกลุ่มผู้นำชุมชนที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ในหมู่บ้านศิลารักษ์ และบ้านถิ่นสำราญ ตลอดจนข้าราชการที่ควบคุมดูแล ในเขตอำเภอพิบูลมังสาหาร จังหวัดอุบลราชธานี ได้แก่ ปลัดอำเภอที่ควบคุมดูแล กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) หัวหน้าคุ้ม (กลุ่มต่างๆ ภายในหมู่บ้าน) หัวหน้ากลุ่มจัดตั้งต่างๆ พระครู ฆราวาส วัด ผู้อาวุโส ที่ได้รับความนับถือในหมู่บ้านและชาวบ้านในหมู่บ้าน โดยการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (indepth interview) ใช้แบบสอบถามปลายเปิดที่เตรียมไว้ล่วงหน้า (guide question) และการสังเกตการณ์ (observation) แนวทางในการสัมภาษณ์ จะเน้นเรื่องรูปแบบภาวะผู้นำ และกลวิธี ในการบริหารการพัฒนาชุมชนโดยเฉพาะเรื่องเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง อันประกอบไปด้วยประเด็นดังต่อไปนี้

- 1 คุณธรรมในการปกครอง
- 2 สิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาค
- 3 การมีส่วนร่วมในการพัฒนาหมู่บ้าน
- 4 ยึดกฎระเบียบในการทำงาน
- 5 ยึดหลักเหตุผล
- 6 รับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น
- 7 ความสามารถในการบริหาร
 - 7.1 การระดมเงินทุน
 - 7.2 การระดมความร่วมมือของสมาชิก
 - 7.3 การปฏิสัมพันธ์กับภายนอก
 - 7.4 การยึดกฎระเบียบในการทำงาน

ในการสัมภาษณ์จะพยายามเปิดโอกาสให้ผู้ถูกสัมภาษณ์เล่าเหตุการณ์ต่างๆ พร้อมกับแสดงความคิดเห็น อย่างเต็มที่ แนวการสัมภาษณ์เน้นรูปแบบ ภาวะผู้นำและวิธีการใช้ภาวะผู้นำ

เข้ามามีบทบาทในกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง ผู้วิจัยจะบันทึกการสัมภาษณ์โดยใช้เครื่องบันทึกเสียง เพื่อลดการทำลายสภาวะธรรมชาติของการสนทนา ให้น้อยที่สุด

กระบวนการคัดเลือกประชากรในการศึกษา สำหรับผู้นำในชุมชนจะอาศัยวิธีการระบุตัวผู้นำซึ่งมีวิธีการ 3 วิธีจากกล่าวโดยย่อดังนี้ (ปรัชญา เวสารัชช, 2521:13-22)

1. ดูจากตำแหน่งทางการ (positional approach) วิธีนี้ถือว่า สังคมแยกออกเป็นสถาบัน หน่วยงาน หรือส่วนต่างๆ ในลักษณะโครงสร้างของสังคมนั้น เพราะฉะนั้นผู้ดำรงตำแหน่งในระดับสูงในโครงสร้างทางสังคมเหล่านี้ก็น่าจะถือว่าเป็นผู้นำทางการเมือง หากโครงสร้างเช่นว่านี้เกี่ยวข้องกับกาแจกแจงทรัพยากรในสังคมหรืออิทธิพลอำนาจหรือการตัดสินใจในทางการเมือง

2. ดูจากโครงสร้างทางสังคม เศรษฐกิจและวัฒนธรรม วิธีการนี้ถือเอาองค์ประกอบทางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมเป็นสำคัญ พิจารณาว่า ผู้นำเกิดจากองค์ประกอบแวดล้อมบางประการ จากองค์ประกอบดังกล่าว โดยมีกลุ่มมากกว่าบุคคล

3. ดูจากชื่อเสียงของบุคคลในสังคม (reputational approach) โดยการสอบถามคนในสังคมนั้นว่าใครที่เขาคิดว่าเป็นผู้นำ

จากวิธีการระบุผู้นำดังกล่าว เมื่อดูจากความเป็นจริงพบว่า หมู่บ้านศิลารักษ์และบ้านดินสำราญ ต่างก็มีผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้นำของหมู่บ้านตามโครงสร้างการปกครองตามพระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ ผู้นำเหล่านี้ ได้รับการเลือกตั้งขึ้นมาจากประชาชนในหมู่บ้านเหมือนๆ กัน ในการศึกษาครั้งนี้ เลือกศึกษาเปรียบเทียบผู้ใหญ่บ้านทั้งสองหมู่บ้านใช้วิธีการระบุชนชั้นนำโดยพิจารณาจากตำแหน่ง (position technique) ทั้งนี้เพราะถือว่า ผู้นำที่ดำรงตำแหน่งสำคัญดังกล่าว ในหมู่บ้านจะควบคุมทรัพยากรและการตัดสินใจของชุมชน การเก็บข้อมูลจากตัวผู้นำเพียงคนเดียว ไม่เพียงพอ หากแต่ ยังเก็บข้อมูลจากผู้นำที่ไม่เป็นทางการด้วย ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยเลือกสัมภาษณ์ผู้นำที่ไม่เป็นทางการ โดยอาศัยวิธีการระบุชนชั้นนำ โดยพิจารณาจากชื่อเสียงในหมู่บ้านโดยถามชาวบ้านว่าใครคือผู้นำที่เขาให้ความเคารพนับถือ

ส่วนชาวบ้านในหมู่บ้านใช้วิธีการถามบุคคลในหมู่บ้านที่รู้ดีที่สุดในเรื่องนั้นๆ เป็นผู้ช่วยแนะนำคนอื่น ๆ ให้ผู้ทำวิจัยจากแต่ละหมู่บ้าน โดยเน้นสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (key informant interview) ในชุมชน

นอกจากการสัมภาษณ์แล้วยังใช้วิธีการสังเกต (observation) ศึกษาวิธีการทำงานของผู้
นำและรายละเอียดอื่นๆ เข้ามามีส่วนช่วยเก็บข้อมูลในการศึกษาเพื่อให้ได้ข้อมูลที่สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

การวิเคราะห์เปรียบเทียบภาวะผู้นำของผู้นำชุมชน ในกระบวนการเสริมสร้างเศรษฐกิจ
ชุมชนพึ่งตนเอง ซึ่งเป็นสาระสำคัญในการวิเคราะห์ (subject unit of analysis) ในการวิจัยนี้
เป็นการวิเคราะห์แง่มุมทางการเมือง ซึ่งก็คือ ภาวะผู้นำของผู้นำชุมชน ในฐานะผู้นำทางการเมือง
ที่เกี่ยวข้องเรื่อง การใช้อำนาจ อิทธิพล ที่เกี่ยวข้องกับการจัดสรรผลประโยชน์ในสังคม ภาวะผู้นำที่
นำมาใช้เป็นเครื่องมือ ในการบริหารการพัฒนาในหมู่บ้านให้ประสบผลสำเร็จหรือล้มเหลวเป็น
แบบไหน มีความเหมือนหรือแตกต่างกันหรือไม่ อย่างไร และสุดท้ายคือการหาข้อสรุปจากการวิจัย
นี้

1.5 ขอบเขตในการศึกษา

การศึกษาวิจัยเรื่อง ภาวะผู้นำในการเสริมสร้างความเข้มแข็งเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง :
กรณีศึกษาเปรียบเทียบ บ้านศิลารักษ์ตำบลอ่างศิลา กับบ้านถิ่นสำราญตำบลโพธิ์ไทร อ.พิบูล
มังสาหาร จ.อุบลราชธานี มีขอบเขตในการศึกษาเปรียบเทียบเฉพาะ ผู้ใหญ่บ้านของทั้งสอง
หมู่บ้านในเรื่อง รูปแบบภาวะผู้นำและการใช้ภาวะผู้นำเข้าไปมีบทบาทในการเสริมสร้างความเข้ม
แข็งเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง ในการศึกษาวิจัยนี้ เน้นศึกษาเปรียบเทียบผู้นำชุมชนที่เป็นทางการ
คือ ผู้ใหญ่บ้านและผู้นำอื่นๆ ทั้งสองหมู่บ้าน รูปแบบภาวะผู้นำ และเทคนิควิธีการที่ ผู้นำใช้ใน
กระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองได้สำเร็จหรือล้มเหลว รูปแบบภาวะ
ผู้นำเป็นแบบใด ที่ผู้นำนำมาใช้เข้าไปมีบทบาทในการบริหารการพัฒนามีความเหมือนหรือแตก
ต่างกันหรือไม่อย่างไร ในสองหมู่บ้านจึงทำให้เศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองล้มเหลวหรือประสบผล
สำเร็จในชุมชน เหล่านี้ขึ้นอยู่กับบทบาทของผู้นำชุมชนว่า มีภาวะผู้นำรูปแบบใดเป็นปัจจัยหลักที่
สำคัญที่สุด

1.6 นิยามศัพท์

ผู้นำชุมชน หมายถึง บุคคลใดก็ตามในชุมชนที่มีอิทธิพลเหนือคนอื่นในกลุ่มหรือ
ประชาชนในหมู่บ้านที่มีบทบาทสำคัญในการนำกลุ่มไปสู่ความสำเร็จตามเป้าหมาย ซึ่งในที่นี้คือ
การเสริมสร้างเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง

ภาวะผู้นำ หมายถึง บุคคลลักษณะของบุคคลที่แสดงออกมาบนพื้นฐานความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลหนึ่งและกลุ่มบุคคลหนึ่งที่มีอำนาจอิทธิพล ในการชี้แนะและควบคุมการกระทำหรือพฤติกรรมของบุคคลอื่นให้คล้อยตาม อาจจะใช้วิธีการจูงใจผ่านกระบวนการสื่อสาร เพื่อให้การดำเนินงานมีระเบียบแบบแผนและสำเร็จลุล่วงตามเป้าหมายที่วางไว้

เศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง หมายถึง การประกอบสัมมาชีพของชาวบ้าน ที่เน้นการร่วมมือกันในรูปแบบของกลุ่มกิจกรรมการเกษตร ต่อเนื่องการเกษตรและนอกภาคการเกษตรในระดับครอบครัวเพื่อพอกิน พอใช้ (คณะที่ปรึกษารัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย, 2541:63)

ความเข้มแข็งเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง หมายถึง เศรษฐกิจชุมชน ที่คำนึงถึงการทำนุบำรุงพื้นฐานของชุมชนให้เข้มแข็งทั้งทางสังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อมและเศรษฐกิจ

ความสำเร็จในการเสริมสร้างความเข้มแข็งเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง หมายถึง ความสามารถในการประกอบสัมมาชีพของชาวบ้าน ที่เน้นความร่วมมือกันในรูปแบบของกลุ่มกิจกรรมการเกษตร ต่อเนื่องการเกษตรและนอกภาคการเกษตรในระดับครอบครัวเพื่อพอกิน พอใช้

1.7 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับในการศึกษา

1. เสริมสร้างความเข้าใจในเรื่องเกี่ยวกับผู้นำชุมชน เพื่อเข้าใจปัญหาและอุปสรรคต่างๆ ที่มาบั่นทอนภาวะผู้นำของชุมชน
2. ผลการศึกษาสามารถนำมาใช้เป็นข้อมูล เป็นแนวทางประกอบการพัฒนาส่งเสริมความเข้มแข็งของผู้นำชุมชนในท้องถิ่น ในฐานะเป็นกลุ่มที่อยู่ยอดสูงของปิรามิดโครงสร้างทางสังคมเพื่อเป็นกลไกในการพัฒนาประเทศต่อไป
3. ผลการศึกษาสามารถนำไปปรับใช้ในการพัฒนาผู้นำชุมชนในพื้นที่อื่นๆ ได้
4. เพื่อเป็นการเสริมสร้าง การศึกษาหาความรู้ใหม่ๆ เสนอในวงวิชาการและเป็นแนวทางในการศึกษาวิจัยต่อไป ในอนาคต

1.8 วิธีการนำเสนอ

บทที่ 1 บทนำ กล่าวถึงสภาพปัญหาและความสำคัญของเรื่องวัตถุประสงค์ของการวิจัย ขอบเขตในการศึกษา กรอบในการศึกษา วิธีการศึกษาวิจัยและประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับการวิจัย

บทที่ 2 แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง โดยมีการเชื่อมโยงกัน ในเรื่องที่ทำการศึกษาวิจัย

บทที่ 3 ลักษณะทั่วไปและสภาพพื้นที่ของบ้านศิลารักษ์ และบ้านถิ่นสำราญ โครงสร้างทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง

บทที่ 4 วิเคราะห์เปรียบเทียบผู้นำชุมชนในสองหมู่บ้านถึงข้อเหมือนข้อแตกต่างกันมีผลต่อความสำเร็จหรือความล้มเหลวของการสร้างเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง

บทที่ 5 ผู้นำกับเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง

บทที่ 6 บทสรุปและข้อเสนอแนะ